

jellemzésére. Ám azért is nehéz e könyv valódi színvonaláról véleményt alkotni, mert a fordítás – Margitta Nóra munkája – annyi bosszúságot okoz. Még élnek köztünk néhányan, ha nem is sokan, akik meg tudták volna mondani neki vagy a kiadói szerkesztőnek, hogy a szabaduló rab, a börtönzsargon szerint, nem „a mosolyok helyiségében” várta, hogy megborotválják, visszakapja a civil holmiját és így tovább, hanem „a vigyorgóban”, a Gyűjtőn belül nem „Kis Börtön” egy elkülönített rész, hanem „kisfogház”, a kitelepítést „kitelepítés”-nek nevezték, és nem „száműzetés”-nek, a szerencsétlen rabokat nem „rövid vas”-ra húzták, hanem „kurtavas”-ra, Adolf Hitler nem volt „generális”, Rákosi Mátyást úgy emlegették, hogy „az Öreg”, nem úgy, hogy „Öreg Ember”, Péter Gábor eredeti foglalkozása nem „szabóinas”. A sort a végtelenségig folytathatnám, sajnálatos módon nem kizárólag a poli-

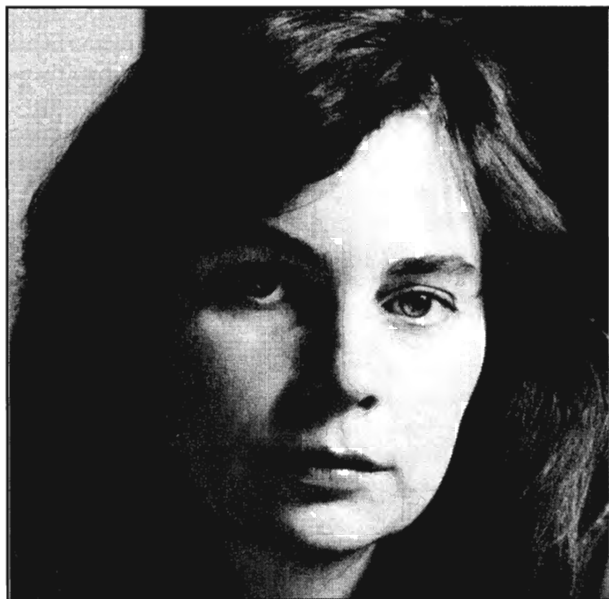
tikai fogalmakra vonatkozóan. Baj van az ikes igék használatával is, és ez azért különösen fájdalmas, mert ha Ignóty nagyapjánál, Veigelsberg Leónál, a *Pester Lloyd* főszerkesztőjénél gondosabban kevesen írtak a századforduló Budapestjén németül, az apja pedig, Veigelsberg Hugó, aki írói névként vette fel az Ignóty nevet, a *Nyugat* társszerkesztőjeként a magyar próza és líra nyelvének tudatos, igényes művelője volt, akkor Ignóty Pálnak a magyar történelem kanyarutai következtében angol nyelven írt, ám a magyar történelmi publicisztika legjava művei közé tartozó visszaemlékezései figyelmesebb bánásmódot érdemeltek volna.

Elvégre olyan szerzőről van szó, aki szörnyű börtönében nemcsak azért tiltakozott a feltételezés ellen, hogy „az imperialisták beszervezték”, mert ez nem volt igaz, hanem azért is, mert a „beszervezni” szót nyelvtanilag elfogadhatatlannak érezte...

Péter Mihály

»NEM A TE DOLGOD, HOGY BEVÉGEZD..., DE NEM IS VONHATOD KI MAGAD ALÓLA«

HANKISS ÁGNES: A LÉLEK TÉRKÉPE

Zavarba ejtően és örvendetesen nehéz műfajilag beskatulyázni ezt a könyvet, amely szerzője szerint csupán „kommentárok laza füzere”. Nevezhetnénk gondolati naplónak vagy talán inkább filozófiai publicisztikának: filozófia, mert életünk erkölcsi alapkérdéseit feszegeti; publicisztika, mert a rendszerezés igénye nélkül, elvont terminológiák márdányelvét mellőzve, közvetlenül és személyesen szól

az olvasóhoz. Egyébként maga a szerző sem könnyen „skatulyázható”: szépíró és közíró, pszichológus és gondolkodó, közeleti személyiség és családanya...

A laza szerkezeti felszín mögött a könyvnek erős a gondolati kohéziója, s ez az újkori zsidó filozófia legvilágibb, leghumánusabb hajtásán, a haszidizmus tanításán alapul... A gyorsan ítélező olvasó máris felkapja a fejét: No persze! Napjaink divatos nosztalgiái: misztikum, transzcendencia... Ki a teozófiát fedezi fel magának újra, ki az asztrológiát és egyéb okkult tudományokat!... Szó sincs róla! Ellenkezőleg: a szerzőnek éppen az a nagy érdeme, hogy el tudja választani a *rituálist* a *spirituálistól*, hogy a haszidizmus (tegyük hozzá: felszálló ágának) varázslatos szellemiségét anélkül kívánja birtokba venni, „hogy hagyományos köntösét (netán kaftánját) szükségképpen magával hurcolná”. Azt is hozzáteszi rokonszenves-szerényen, hogy az ő olvasata csupán a rajongó műkedvelőé, aki azt hallja meg a tanításból, „amire leginkább szüksége van”.

Vajon mi rezonál egy művelt (többek között Jungon és Mérei Ferencen nevelkedett), izig-vérig mai értelmiségiben a haszidizmusra? Hankiss Ágnes maga vall erről: „Ez az, ami izgat, bármiről legyen szó, az emberi lélek egyetemessége, állandósága, amely átsugárzik a különböző korokon, divatokon, díszleteken, maszkokon”. Ez persze nem a „nincs új a Nap alatt” felszínes álbohcossága, hanem az „öröknek” és a „mulandónak” mindig egyszeri és megismételhetetlen „játéka, kettőse, búvápatalkja az életben”, vagyis *dialektikája*. (A szerző bizonyára nem veszi rossz néven, ha mostanában kompromittálnak tűnő néven nevezzük a dolgot.)

H. Á. számára a haszidizmus alapélménye az *életteljesség*, egyfajta gyakorlati panteizmus, amely szerint „a világban minden az istenit rejt(het)i magában” és azt szolgálhatja. „A személyiség ereje és sugárzása bármit megszentelhet, akár a legprofánabb dolgot is”. Ezt a mély igazságot ismerte fel a Baal Shem egy ifjú tanítványa, amikor így nyilatkozott a Mesterről: *Nem azért mentem el hozzá, hogy meghallgassam tőle a Tórárt. Hanem hogy lássam, amint kifűzi és befűzi a cipőjét.*

Az életteljesség eszméjéből következik, hogy az igazi haszid nem aszkéta, nem „böjtbajnok”, aki Istenre kacsingatva végül is csak a saját hiúságát szolgálja. A szerző leplezetlen lelkesedéssel (miért is kellene lepleznie?) idézi a szigorú erkölcsű rabbi Elojahut, aki egyszer azt találta mondani: aki nem szeretett asszonyt szenvedélyes szerelemmel, nem tudhatja azt sem, mi az istenszeretet. Ám az aszkézis elutasítása nem jelent felelőtlen élvhajhást. Az *életöröm* és a *küldetés* tudat egymást feltételezve és egységbe fonódva hozza létre az élet teljességét. *Nem a Te dolgod, hogy bevégezd a feladatot, de nem is vonhatod ki magad alóla* – tartja a tanítás, amelyet H. Á. így kommentál: Ügyes kibúvó? Akkor nem, ha a mondat egyik fele szavatolja a másikat. Ha az egyik a másiktól nyeri a maga bizonyosságát. Majd hozzáteszi: „Az egyensúlyvesztés mindkét változata ismerős. Az egyik minden vakhit, vakvoluntarizmus, erőszakos messianizmus; a másik minden sivár pragmatizmus, lélekveszejtő kompromisszum, harácsolás, ügyeskedés, cinizmus. Legpusztítóbb (legéletstörőbb) változataiban persze egyik eltévelyedés vígan közösködhet a másikkal, fonákról, perverzül; fanatizmus a kizsákmányolással, diktatúra a korrupcióval”. Az olvasó elgondolkodhat: vajon nem ennek a kétféle egyensúlyvesztésnek vészterhes dilemmáját éltük át a közelmúltban, s éljük meg napjainkban is?

Egyébként Hankiss Ágnes nem aktualizál a szónak olcsón hatásvadászó értelmében, nem játszik alá az olvasó „áthallási” készségének. Mélyebb és komolyabb a szándéka: az állandót akarja tetten érni a változóban, az örök konfliktusokat folyvást megújuló alakjukban és kontextusukban. Ilyen például a *számonkérés* és a *megbocsátás* súlyos dilemmája. „Bocsáss meg az ellenségeimnek, és ne engedd, hogy szenvedjenek miattam!”, hirdette rabbi Shmelke. Szerzőnk hozzáteszi: „Mondhatom (ha tudom...) a magam nevében. De adhatunk-e feloldozást *mi* – az áldozatok helyett? A kérdés megválaszolhatatlan...” H. Á. mindamellettagadja a kollektív bűnösséget: „...a bűn és bűnhődés csak személyes síkon értelmezhető. Mert ha nem, akkor a logika vége – jelképesen is – a tizedelés.” Nos, aki hároméves volt, amikor apját elvitte az ÁVO, és akit hatéves korában a Nagy Imre-csoporthoz tartozó édesanyjával együtt Romániába deportáltak, annak *van* erkölcsi alapja e vélekedéshez. Ami azonban az elképzelhetetlen kegyetlenséget, az emberi mivoltukból kivetkőzöttéket illeti, róluk Martin Buberrel együtt mondja: *Ki vagyok én, hogy megbocsássak?*

Lássunk egy másik példát. A szerző felfigyel a mózesi törvények „megejtő realizmusára”: „Midőn bemégy felebarátod szőlőjébe, ehétel szőlőt kedved szerint, jóllakásig, de edényedbe ne rakj” (Deut. XXIII. 25). Aki szegény embertől zálogba veszi ruháját, gondoljon arra,

hogy az országban hűvösek az éjszakák: „Vissza kell adnod neki a zálogot naplementekor, hogy lefeküdhessék ruhájában...” (Deut. XXIV. 13) Ez a törvénykezés, jegyzi meg H. Á., nem követel lehetetlent: csak annyira kíván jobbítani az ember természetén, hogy közben tudomásul veszi olyanként, amilyen. Ezt a szellemet képviseli a haszid tanítás is: *Nem a tökéletességre kell törekedned, hanem arra, ami a tőled telhető legtöbb.* Hankiss felismeri ennek az etikai realizmusnak mély és előremutató bölcsességét: „Már csak azért sem helyezi a mércét az ember fölé, hogy meg ne alázza méltóságában. Hogy akaratlannal se oszthassa ketté őket foltosokra és makulátlanokra. Ne késztesen senkít méltatlan kompenzációkra és színjátékokra”. Ezópusi nyelv? Nincs rá szükség. A szerző nem rejt véka alá a gondolat (örök) időszerűségét: „Ha egy társadalom szétszakad tisztákra és foltosokra, patyolatfehérekre, gyanúsfehérekre és feketékre, akkor ez az állapot legfőképpen azok számára romlásveszélyes, akik szabadon és akár joggal fürdőzhetnek saját »bűntelenségükben«”. Romlásveszély? Igen, a lélek romlásáé, amely elsősorban a hatalomra, pozícióba került sikeres embereket veszélyezteti. Az elkényelmesedés fenyegeti őket, az állandó „javulás” igényének feladása, ami végül, szándékuk ellenére is romláshoz vezet. Mert, ahogyan a haszid példázat hirdeti – *aki nem javul, az romlik.*

Amint e kiragadott példákban is látható, e könyv eszmei-gondolati konzisztenciája valóban a haszid tanításokon alapul. Ám ez a meghatározás tovább tágítható és mélyíthető. Végős soron alighanem a szerző *zsidó-keresztény szellemisége* az, ami a „kommentárok” laza füzérét harmonikus egészbe foglalja. (Az összetett jelző két tagja között a kötőjel, annak a keskeny és ingó pallónak a jele, amelyen csak keveseknek sikerül átjutniuk egyik oldalról a másikra.) Hankiss Ágnes számára ez a szellemiség nem kötődik felekezethez, sem egyházhoz vagy hitközséghez és legkevésbé sem származási vagy faji ismérvhez. Nem vonzza a szerzőt a mostanában felújított zsidó-keresztény párbeszéd „málnaízű rágógumija” sem. Egyszerűen arról van szó (valóban olyan egyszerű ez?), hogy „az Evangélium és a haszid tanítás nekem egymástól elválaszthatatlan”.

Végül, de korántsem utolsósorban, ami ennek a könyvnek az egyéniségét, ha úgy tetszik, identitását meghatározza, az a *stílusa*. Nőíró Hankiss Ágnes? Hát persze hogy az! Ha nem volna nőíró, nem lenne író sem, mint ahogy az ember is csak nőember vagy férfiember lehet. Hankiss Ágnes épp olyan letagadhatatlanul nőíró, mint amilyen egyértelműen férfíró nagy elődje a gondolati publicisztikában, Márai Sándor. Márai csillogóra csiszolt, veretes mondatokban közli..., nem: *hirdeti* gondolatait. Márai előad, tanít, miközben tekintetét kissé a hallgatóság feje fölé tartja, s olykor egy-egy pillantással önmagát figyelni az auditorium nyitott ablakának tükrében... Hankiss Ágnes viszont kis presszóasztalnál ül, szemben az olvasóval, a szemébe néz, gesztikulálva mesél vagy magyaráz; olykor megszakítja a mondatot: önmagát kommentálja, kérdez, hezitál, pontosít; tudja, hogy hallgatója olykor a félszóból is ért. De nehogy azt higgyük, hogy ez valamiféle csapongó, ide-oda kanyargó „coffee-talk”. Hankiss Ágnes invenciózus, izmos és fegyvelmezett művésze a szónak. Prózájának sajátos ritmusa mellett erről tanúskodnak kifejező szóeleményei, eredeti és erőteljes jel-

zói, friss metaforái. Csak mutatóba néhány közülük: *bőjt-bajnok, lélekromlás, szemerkélő csönd, szalonyáva nyelvjárás, élhető város, hínáros hatalomvágy, léleksepregető hangulat, alkalmi párbeszédek seízü konzervjei.*

Nemrég egy veled készített interjúban a szerző így vallott magáról: „...a magyar történelemből nehezen tudnék

kiválasztani jó időt magamnak. Talán Mátyás udvarában a reneszánsz muzsika, a reneszánsz szökökutak között jól éreztem volna magam...” Lám, a pszichológusnak is lehet „elszólása”... De ne éljünk vissza veled, és ne dobálazzunk nagy szavakkal, reneszánsz emberről és hasonlóról. Csak örüljünk, hogy ilyenek is járnak közöttünk.

Dorogi Katalin

KIFEHÉREDETT SZAVAK

Giorgio Pressburger: A fehér közök törvénye* című könyvéről

A betűköz fehér – mint az öt írás orvos szereplőinek köpenye, mint a vértelenné váló ujjak, mint a kórházfolyosók fénye, mint a lepedő, melybe a halottat csavarják, mit a halotti ing.

Minden a betűk közötti fehér közökben van megírva. A többi nem számít – mondja a kötet címadó írásának főszereplője, Fleischmann doktor, amikor besegítik a mentőautóba. Ahogy meszesedő erei miatt egyre terjednek agyában az elhalt területek, úgy nőnek a betűk közötti fehér közök, úgy fogynak el benne a szavak. (Groddeck, majd Susan Sontag óta nem kell külön magyarázni: a betegség metafora. Meglehetősen direkt módon épít erre a tézisre a kötet egy másik írása, *A Bahdy-kór* is.) Először a nevek tűnnek el, majd a szó jelentése és hangalakja válik szét, s később már Isten nyelvének szavai is szertefoszlanak: Fleischmann nem tudja halott testvére sírjánál elmondani a kaddist. Innen felgyorsul a folyamat, nemcsak szavak tűnnek el, hanem arcok, alakok a szeméből, dallamok a füléből. Amikor beszállítják a Szent János Kórházba, már arra sem emlékszik, hogy volt egy bátyja. Az orvos természetesen korán észleli magán a tüneteket, és felveszi a harcot a kórral – memóriafejlesztő tanfolyamra jár, saját kis gyakorlatokat eszel ki. Ám furcsamód önmagával kapcsolatban nem ismeri fel azt, amit bátyjáról gondol annak halálakor: miért is betegedett volna meg, ha az ő halni vágyása nem magasabb rendű bölcsességének megnyilatkozása

GIORGIO PRESSBURGER

volt? Miközben kétségbeesetten keresi a módját, hogyan állíthatná meg a betegség folyamatát, nem keresi az okát: miért is betegedett meg, miért is döntött úgy, hogy a betűk közötti fehér közökbe burkolózik, hogy – Ady *Az utolsó hajók-jából* kölcsönzött szép kifejezéssel élve – „lelkét adja a Titkolónak”.

Merthogy a fehér köz motívuma nemcsak a halált, hanem a kifürkészhetetlent, a transzcendenst is

* Európa, Budapest, 1993. Fordította és az utószót írta: Magyarósi Gizella. Eredeti cím: *La legge degli spazi bianchi*. A szerző rövid bemutatását és két novelláját a *Múlt és Jövő* 93/2-es számában olvashatják.